

Gintautas Mažeikis

ĮSIKŪNYTI Į KITĄ GALIMĄ PASAULĮ: PAGAL M. CVETAJEVOS LAIŠKUS N. HAJDUKIEWICZ

*Socialinės ir politinės teorijos katedra
Politikos mokslų ir diplomacijos fakultetas
Vytauto Didžiojo universitetas
Gedimino g. 44, LT-44240, Kaunas
El. paštas: g.mazeikis@pmdf.vdu.lt*

Straipsnyje svarstomi praeities įdabartinimo, kitos, alternatyvios tapatybės ieškos ir jos įkūnijimo fenomenai plėtojant Marinos Cvetajevos kūrybinių lyginamąją analizę, gretinant su Marcelio Prousto kūryba. Tuo tikslu remiamasi Gottfriedo Leibnizo monadų, galimų pasaulių, klostės sklaidos teorijomis ir jų interpretacijomis Merabo Mamar-dašvilio ir Gilles'io Deleuze'o kūrybose. Daugiausiai dėmesio skiriama Cvetajevos ir Nataljos Hajdukiewicz susirašinėjimui, lenkiškosios bajoriškos tapatybės, susijusios su Vilniaus aplinka, interpretacijoms, pakeistinio mąstymo ir Eurazijos sąjūdžio kritikai. Straipsnyje parodoma Cvetajevos šeimos dviejų alternatyvų – lenkiškosios vizijos ir prosovietinės Eurazijos ideologijos – susidūrimo drama.

RAKTAŽODŽIAI: monada, klostės, altervencija, įsikitinimas, pakeistinės mąstymo formos, egzistenciniai gyvenamieji pasauliai, praeities įdabartinimas.

Pasitaiko tokių stebuklingų begalinio fizinio nuovargio ir intensyvios proto veiklos akimirų, kurios pagimdo praeityje matytų asmenų regėjimus („en me retraçant ces détails, j'en suis à me demander s'ils sont réels, ou bien si je les ai rêvés“¹).

Umberto Eco „Rožės vardas“

Įvadas

Giminystės ryšiai, bendravimas, oralinės mikroistorijos yra ne tik praeities sugrąžinimo, bet ir buvusios bei dabarties tapatybės kaitos būdas. Gyvoji „prarasto laiko“ ir neįgyvendintų pasirinkimų atmintis nėra prasimanytos istorijos, o galimas ir teisėtai pretenduojantis būti pasaulis. Galimų pasaulių buvimo sąlygas ir jų sąsajas su pamatine žmogaus būčiai laisve išsamiai apmąstė Gottfriedas Leibnicas savo kūrinuose *Teodicėja* ir *Monadologija*. Panašią asmens klosčių arba potencijų sklaidą diskutavo ir Gilles'is Deleuze'as. Jų samprotavimai iš dalies padeda aiškinti poetės Marinos Cvetajevos atsiminimus ir bendravimą apie kitą įmanomą jos gyvenimą ir tapatybę. Ji, patyrusi revoliucijos, pilietinio karo, emigracijos siaubus, pamačiusi ir išgyvenusi sudraskytą savo šeimos lizdą ir giminių namus, sugriautus įdaiktintuos atminties paminklus, suvokė, kad *To*, buvusio, gyvenimo sugrąžinti negalima. Tačiau ji nepanyra į naują emigracijos srovę, kuri ją engia kasdieniais vargais, ir neprasimano iliuzijų ir fantomų tikrovės, o randa ir gaivina savo motinos, lenkiškąją gyvenimo liniją, kaip alternatyvą. Ši tema yra ir panaši, ir skirtinga nuo Marcelio Prousto *Prarastojo laiko beiėškant*, todėl pravartu ją aptarti diskutuojant su jau išsakytomis Merabo Mamardašvilio ir Deleuze'o mintimis apie minėtą Prousto kūrinį. Cvetajeva daug dėmesio skyrė nuodugniems ir egzistenciniais dais-ženklais persmelktiems prisiminimams autobiografinėje prozoje, užrašų knygelėse, laiškuose Anai Teskovai ir Nataljai Hajdukiewicz. Tačiau, skirtingai nei Proustas, ji ne grąžina praeitį, o atsiskiria nuo praeities kūnų, bet taip, kad ši skirtis yra ne aklas atmetimas, paneigimas, o posūkis, praeities labirinto išsišakojimas. Tam paaiškinti tinka Leibnizo monados laiko samprata. Šis baroko laikų mąstytojas pastebėjo, kad monados laikas visados įdabartintas, antraip jis liktų svetimas ir nebūtų realizuota potencialių klosčių išsklaida. Cvetajevos ir Prousto prisiminimai yra įdabartinti kaip esamos asmenybės raida, kelias. Tačiau abiejų jų egzistencinė atmintis, santykis su giminės istorija, orale tradicija, įdaiktinta patirtimi, šios atminties rezultatai yra skirtingi. Proustas romano eigoje vis labiau intensyvina atgautą laiką, o Cvetajeva atsimena, kad atmestų, negrįžtamai nusisuktų ir įteisintų kitą kelią, kylantį iš galimų linijų sankirtos taško, iš klosčių išsišakojimų. Jai daug svarbiau yra atrasti galimybes kitam, kitokiam gyvenimui. Fenomenologinė-

¹ „prisimindamas tas smulkmenas, klausiau savęs ar jos tikros, o gal aš jas susapnavau“ (Eco 1991: 9).

egzistencinė atmintis jai atveria kitą liniją: mamos giminės, Lenkijos ir Lietuvos Respublikos didikų pasaulėjautą. Šios neišgyventos praeities prikėlimą paskatino ir prasidėjęs susirašinėjimas su Vilniuje gyvenusia Hajdukiewicz. Ji ne tik giminiavosi su Cvetajeva, bet, kaip ir poetė, priklausė garsiai LDK didikų linijai, o jos šeima puoselėjo visą būtiną naujo pasaulio sklaidai patirtį. Tačiau šį Cvetajevos tapatybės posūkio pasirinkimą apsunkino ne tik kasdienybė, bet ir tai, kad jos vyras, Sergejus Efronas, revoliucijos ir pilietinio karo metu kovėsis su bolševikais, tarpukaryje įstojo į *Eurazijos judėjimą*, suartėjo su Sovietų slaptosiomis tarnybomis ir atvėrė sau naują bendradarbiavimo su komunistais horizontą. Tokiu būdu susiduria tai, ką siejame su monados galimybių sklaida, su jos laisve rinktis savo labirinto išsišakojimus, su tuo, ką vadiname pakeistiniu mąstymu, kas yra tik nuolatos spaudžiant propagandai ir slaptosioms tarnyboms. Visa tai yra kitokios socialinės politinės kritikos ir analizės perspektyvos, nei jas suformulavo Mamardašvilis ir Deleuze'as, svarstydami Prousto romaną ir Leibnizo filosofiją.

Leibnizas: galimi gyvenamieji pasauliai ir laisvė

Egzistenciniai bendravimo pasauliai, kuriuose kasdieną gyvename, kuriuos nuolatos įkūnijame, t. y. įtikroviname ir todėl suprantame, nėra patys savaime. Gyvenamieji pasauliai, kupini meilės, draugystės, vargo, rūpesčio, ryžto ir diskusijų, kovos įniršio ir subtilių samprotavimų – yra tik mūsų kasdienių veiksmų, praktikų dėka. Apie tokius pasaulius plačiai kalbėjo filosofas Mamardašvilis. Jis, remdamasis Leibnizo ir XX amžiaus egzistencialistų, pavyzdžiui, Jeano-Paulio Sartre'o, samprotavimais kalba apie begalybę pasaulių, kurie vienas nuo kito atskirti perregimomis, nematomomis sienomis. Jausdami grožį ar suprasdami mintį manome, kad ir kitas dalyvauja tame pačiame įvykyje. Tačiau kiekvienas iš mūsų patiriame skirtingai, visos monados yra atskiros, o tarpusavio patyrimų suderinimas yra sudėtingas veiksmas, kuriam tarnauja daugelis žmonių atrastų prievartos, įtikinėjimo, disciplinos priemonių. Mamardašvilis kalba apie tai, ką aš vadinu altervencija, o jis – kito pasaulio įsiveržimu:

O tikrovė įsiveržia į akvariumą arba žuvies pasaulį, arba įsimylėjusio pasaulį, panašiai į tai, kaip realiame, tikrame akvariume pasirodo žmogaus ranka ir ištraukia žuvį iš vandens, kuris jai atrodė vienintelis ir begalinis (Мамардашвили 1997).

Mūsų pasaulio struktūros, t. y. išskleistas supratimas, daiktų tvarka, judėjimo kryptys, disciplina, visa tai, kas užtikrina kasdienybės tvarumą, nenurodo, kaip kito

pasaulio ranka, pavyzdžiui, sąranga, procesai, patirtys gali išiveržti ir pažeisti mūsų gyvenimo stabilumą. Tačiau aš kalbėsiu apie priešingą veiksmą, apie tai, kaip vieno pasaulio gyventojas, savo didžiulėmis pastangomis gali išiveržti į kitą galimą egzistencinį pasaulį ir pats tapti Kitu. Mamardašvilis, Deleuze'as savo samprotavimuose apie Proustą iš dalies remiasi Leibnizo *Monadologija*. Panašiai darysiu ir šiame straipsnyje, derindamas Leibnizo *Monadologijos*, *Teodicėjos* ir kai kurių kitų jo smulkių kūrinių idėjas. Tačiau svarbiausi mano herojai yra ne jie, o Cvetajevos pastanga atsisakyti prarasto pasaulio reminiscencijų, nostalgijos ir dekadanso, įveikti žlugdančios kasdienybės rutiną, atmesti žlugdančius politinius ir ideologinius įtikinėjimus ir pabandyti įkūnyti Kitą galimą pasaulį bei pačiai jame išikintinti.

Mūsų, monadų, gyvenamieji pasauliai išsiskleidžia iš pasiaukojimo, vargo, kūrybos, apsisprendimų, t. y. tik mums patiems veikiant. Lygiai taip pat gimti, džiaugtis, juoktis, mylėti niekas kitas už mus negali. Mes sprendžiame, jaučiame ir iš mūsų gyvenimo pamažu iškyla egzistencinės tikrovės. Tačiau tam, kad būtų šeima, giminė, tauta, valstybė – juos dar reikia įtikrovinti: pasikartojančiais pokalbiais, susitikimais, bendru darbu, suderinta vaizduote, simbolinėmis organizacijomis, tikėjimais, mitais, institucijomis. Bendros įsivaizdavimo praktikos yra susijusios su kolektyviniais veiksmais: viešais garsiais pasakojimais, to paties skaitymu ar žiūrėjimu. Reikšmingas socialinės-egzistencinės, politinės santvarkos ir santykių įtvirtinimo būdas yra pokalbiai, susirašinėjimas. Nors ir kvapai, tonalumai, prisilietimai neretai slepia subtiliausius egzistencinės atminties klodus, tačiau jie nėra pakankamai atviri bendram pojūčiui ir suvokiami daugiau pagal analogiją. Prisiminkime, kad prarasto laiko atradimas, išskleidimas Proustui buvo susijęs su pyragaičio (kalėdiniai pyragaičiai mažosios madlenos (*Petites Madeleines*)) kvapu, iš kurio atsiskleidė vakaro mamos bučinio laukimas, namų garsai... Tačiau, pyragaičių kvapas, jo namų Šv. Kalėdos nėra duotos mums ir mes suvokiame juos pagal analogiją prisimindami savo vaikystės šventės kvapus ir spalvas. Cvetajevai tokį pat atmintį, prarastą laiką gaivinantį veiksmą žadina prisilietimai prie paskutinės tėvo dovanos, ikikarinio pledo. Jį liesdama poetė pažadina senuosius vaikystės ir jaunystės namus, nenuoramos dvasią, spontaniškumo džiugesį. Panašių literatūrinių pavyzdžių apie odos ir taktilikos dalyvavimą suprantant ir atskleidžiant prarastus pasaulius rastume daug. Visa tai yra svarbios nuorodos į gilių egzistencinių patirčių įkūnijimus. Žinoma, tai yra fetišizmas, tačiau rodantis, kad mūsų sąmonė, psichika yra įerdvinta, įdaiktinta, o ne tik kalbanti žodžiais ar atpažįstamais vaizdais. Daiktų paviršiai ir struktūros įkūnija mūsų sąmoningumą, bent kuriam laikui. Tačiau daiktų ir ženklų susitapatinimai nepakeičia aktyvios bendravimo, vaizdavimosi, jautimo praktikos ir susijusių institucijų, nors ir padeda užtikrinti pasaulio tvarumą. Juk kai kurie daiktai nesuyra po keletos dienų, metų ar

net dešimtmečių. Daugelis fenomenologų, pavyzdžiui, Maurice'as Merleau-Ponty, kalba apie sąmonės kūniškumą, apie tai, kad intencionalumai yra susiję su procesu ir daiktų diktuojamomis kryptimis, ritmu, paviršiaus sandara (architektonika). Bendraujantis patirties įtikrovinimas ar kolektyvinis daiktuose ikūnyto tikrumo atskleidimas rodo, kad egzistencinis pasaulis nėra vien mūsų asmeninės vaizduotės dalykas, o yra aibė prasmingų praktikų, kurios užlaiko mūsų patirtis. Tai reiškia, kad suvokimo schemas, simbolinės struktūros suauga su mūsų kūno atmintimi, susilieja su rankų gestais, rašymo, kalbėjimo maniera, bendravimo ratais, su architektūra, landšaftu, ritualais, daiktų tvarka.

Tačiau kalbėsime ne apie prarasto laiko gražinimą atkuriant buvusį, patrauklų kūno sąmoningumą, turėtas judėjimo kryptis, kalbėjimo būdus ir temas, bučinius ir prisilietimus, ne apie Prousto fenomenologiją, o apie viso to atsisakymą, įveikimą ir bandymą įtikrovinti Kitą pasaulį, kuris nesutampa su mums primetamu, prasišlenkia su šiuolaikine socialine-politine erdve, su viešpatavimo santykiais ir spaudos diktuojamomis pokalbių temomis. Toks *Kito* pasaulio įtikrovinimas *prieš bangas*, prieš upės tėkmę, yra labai sunkus, egzistenciškai dramatiškas, neretai palaužiantis sielą, tačiau anaipol ne tik fantazija, ne trumpalaikis regėjimas, o ilgametė praktika. Kito pasaulio įtikrovimo praktikas ir, atitinkamai, savęs įkitinimą, rasime Cvetajevovos laiškuose Hajdukiewicz bei kai kuriuose kituose poetės laiškuose ir atskirose pastabose „užrašų knygelėse“. Radikali pasaulio kaita ir noras jį keisti, žūtbūt įtikrovinti Kitą, egzistencinę alternatyvą, kyla iš negalimybės kitaip įveikti esamybės vargą ar atidėti iškylančias grėsmes artimiesiems.

Leibnizo geriausio iš galimų pasaulių teorija remiasi keletu principų, tarp kurių svarbiais laikomi: laisvės pirmumas, sprendimo autonomija ir siekinių, interesų, galimybių suderinamumas. Leibnizo monadai, pavyzdžiui, sielai arba protui, t. y. substancijai, Dievas suteikė dvi galimybes: įsivaizduoti pasaulį tokį, koks jis yra, ir būti laisvai to nedaryti. Šiame geriausiame iš visų galimų pasaulių būtent laisvė, o ne išankstinė monadų harmonija, yra svarbiausia. Leibnizas teigia: mūsų pasaulis yra geriausias iš visų galimų, nes, jei remsimės prielaida, esą Dievas yra absoliutus Gėris, tada ir pasaulis, kurį jis sukūrė iš visų kitų galimų, yra geriausias. Tačiau jame žmonės yra laisvi daryti ne tik puikius dalykus, bet ir naikinti, griauti, pasmerkti vienas kitą pražūčiai ir kančiai. Todėl, paradoksalu, žmonėms suteikta laisvė ir protingi apsisprendimai yra svarbiausi iš geriausio pasaulio prielaidų, net jei ta laisvė atneša badą ir artimųjų mirtis. Ši laisvė yra tiek svarbi, kad net pirmoji nuodėmė Rojaus sode ir visa aibė Adomo vaikų kritimų negali paneigti jos reikšmės abso-
liučiam gėriui ir protui. Gėris ir protas kyla iš nepriklausomybės siūlyti išskleisti kitą, visiškai Kitą pasaulį, arba to nedaryti ir atmesti klaidingas prielaidas. Be šios galimybės nebūtų įmanomas loginis samprotavimas, supratimas. Todėl galima

mąstyti ar net, remiantis laisvės principu, įgyvendinti radikalią alternatyvą, kuri paneigia tiesinę laiko sampratą ir kyla tik iš vaizduotės ir jausmingo entuziazmo, net jei tai mūsų pasaulio požiūriu yra neįmanoma. Atimkime šią neįmanomybę, radikalų Kito įsiveržimą į mūsų pasaulius, mūsų įsikitinimus, ir mūsų racionalūs samprotavimai virs tuščiomis dogmomis, mus pavergusiais stabais, aukso veršiais ir diktatoriais.

Remiantis laisvės ir naujų, galimų pasaulių puoselėjimo nuostata, teiginys apie išankstinę visų monadų harmoniją nebeatrodo tiek svarbus. Žinoma, Leibnizo Dievas, šis didysis Visatos laikrodininkas, suderino mūsų trukmes ir užtikrino galimai panašų monadų patyrimą, mąstymą. Tačiau nematyti, negirdėti taip, kaip visi, o surasti tik savo draugus, tik mažo dvaro gyventojus, kurie jaučia ir mato kitaip – jo *Monadologija* taip pat palieka galimybių. Harmonijų ir lygiagrečių Viešpats suderino mūsų patirtis, bet ne tiek, kad jos sutaptų, o tik kaip potenciją. Jis, šiandienos kalba tariant, sukūrė lygias galimybes samprotavimams, bet neužtikrina jų tapatumo. Mes tik galime panašiai suvokti tikrovę, turime tokias pat išankstinės prielaidas, tačiau laisvai ir kūrybingai to nedarome, nes antraip šis pasaulis nebūtų geriausias iš galimų. Šiandien, ignoruodami senelį barokinį Laikrodininką, galime teigti, kad visą šį harmonizavimo veiksmą vykdo bendravimas, įvairiausios komunikacinės praktikos ir tyrimai, kritika ir taisyklės, kurios siūlomos laisvam protui, t. y. monadai. Apsisprendimas, polinkis sutarti, išklausti bei išsakyti ir yra būdai suderinti savo ir artimųjų vaizduotę. Šis bendravimas nepanaikina galimybės dovanomis, vakaro pasibuvimais ir poetiniais žodžiais skleisti beveik nesančius, greitai kasdienybėje tirpstančius egzistencinius pasaulius. Teisė, galimybė klaidingai įsivaizduoti, nesutikti su išankstine harmonija yra pirmesnė, nei įstatymai ar moralės normos. Kodėl? Galbūt todėl, kad pasaulio būtis nėra duota, ją dar reikia išrutulioti (*explicatio*), arba, kaip teigia Deleuze'as, išskleisti suglaustas pasaulio klostes, begalines tikrovės potencijas:

Vienis turi suglaudimo ir išskleidimo savybes, o daugis yra neatsiejamas nuo sulenkimų, kuriuos jis sukuria, kai yra suglaustas, – ir nuo išlenkimų, kai yra išskleistas. O tuo pačiu suglaudimas ir išskleidimas, implikacijos ir eksplikacijos yra dar ir ypatingi judesiai, kurie turi būti suprasti kaip universalus Vienis, kuris visus juos paverčia sudėtingais, taip pat ir patį Vienį. Giordano Bruno išplėtoja monadų sistemą iki universalaus sudėtingumo lygmens: pasaulio Dvasia visa ką paverčia sudėtinga sanglauda (Deleuze 2006: 25).

Bruno rašė ir įrodinėjo esant begalę dvasinių pasaulių, kuriuos jis tapatino ir su materialiais. Ši jo kalba mums patogi aiškinant Leibnizą, kuris tęsė Bruno samprotavimus apie monados begalinę potenciją ir sklaidą. Be to, Leibnizas, remdamasis

Jeano Buridano asilo loginės situacijos analize (tariama, kad asilas esantis lygiai tarp dviejų šieno kupetų negalės pasirinkti ir mirs iš bado), parodo, kad kaip visuotinis dėsniis turi būti pripažintas dviejų visiškų empirinių lygybių negalimumas. Nieka-dos nėra lygaus pasirinkimo dėl daugelio priežasčių. O tai reiškia, kad negali dvi monados išsiskleisti vienodai. Tai atitinka Leibnizo išplėtotą, griežtą individuaci-jos principą (*principium individuationis*), kuris sako, kad kiekviena monada gali dalyvauti ir išsiskleisti naujus labirintus, kas, mūsų straipsnio kalba, reiškia naujus perėjimus į kitus egzistencinius pasaulius.

Galimybės išsiskleisti naujus pasaulius yra beribės, tačiau suderinamumo arba atitikimo principas aplaužo entuziasto sparnus. Galia, kuri mus baudžia už perne-lyg drąsias svajones ir lūkesčius, yra didžiausio suderinamumo reikalavimas. Būti-na, bet nepakankama priežastis egzistuoti – tai būti susietu su daugiausia dalykų:

Ta priežastis gali būti tiktai *atitikimas* arba tų pasaulių tobulumo laipsniai, nes kiekviena galimybė, turi teisę reikalauti būties pagal jai būdingą tobulumą (Leibniz 1986: 447).

Pavyzdžiui, jei A suderinamas su C, D, E, o B suderinamas tik su F, turi egzis-tuoti A. Bet tai tik abstrakti ir itin supaprastinta galimybės formulė, o sprendžia au-tonomiška, laisva monada: mūsų širdis ir nepriklausomas protas. Vis dėlto didesnė tarpusavio sanglauda, o, vadinasi, bendravimas, socialumas, kultūringumas lemia didesnę egzistencinio, svajojamo, su viltimi ir eilėmis nešiojamo pasaulio galimybę, kuri „turi teisę reikalauti būties...“. Taigi suderinamumo sąlyga yra būtina, tačiau nepakankama. Kita sąlyga, kurią Leibnizo sekėjai dažniausiai pamiršta, yra buvimo siekiamybė – valia, t. y. įniršis, būti. Šis nirtulys yra sudėtinė monados energijos dalis. Ji tarp gyvūnų ir žmonių pasireiškia aistra, entuziazmu. Jei nėra šio dionisiš-ko šėlo, gražiausios harmonijos formos yra mirusios, didžiausios suderinamumo taisyklės neveikia. Geriau A trokštantis būti, nei anemiškas B, kuris atitinka tokias pat pusiau mirusias C, D ir E. Bus A! Ir *Teodicėjoje* (Лейбниц 1989), ir kūrinyje *Apie giluminę daiktų kilmę* (Лейбниц 1982: 282–284) Leibnizai tai paaiškina dve-jopai: atitikimu (*correspondentia*) ir aukščiausia metafizine prielaida, t. y. protu ir valia, kurie yra aukščiau suderinamumo. Taigi mes esame laisvi nepatirti tokiam pasauliui, kokį jį mums siūlo tariama išankstinė harmonija: diktatūra, totalitari-nės santvarkos, naikinantys buities vargai... Ir jei tik yra mažiausia galimybė būti, turime teisę ja pasinaudoti ir išsiskleisti kitą galimą pasaulį, galbūt labai silpną, vos pastebimą, tačiau gal geresnį. Juk matomi susipriešinimai ar netvarka, iliuzijos, kurias mes išskleidžiame, yra priešybės ir fantazija tik hegemoninio B, o ne galimo A požiūriu.

Todėl, jei dar yra, pavyzdžiui, nors vienas kitas pagoniškojo ar budistinio pasaulio mylėtojas, šią neišvystytą gyvenimo kryptį visados galima atskleisti net

priešiškos, dogmatiškos krikščionybės aplinkoje; arba, jei yra dar bent vienas kitas susižavėjęs LDK, Lenkijos ar kito Vidurio Europos dvarų kultūra, ją galima pažadinti ir paversti trumpa gyvenimo tėkme, net jei visos naujosios socializmo, nacionalizmo ar fašizmo bangos tam prieštarauja. Visados galime pasirinkti tarp džiaugsmu alsuojančio skrydžio kartu su dangaus sferų esybėmis ir Oidipine nepakanta persmelkto „savos“ tvarkos gelbėjimo. Abu vaizdai tiek pat mažai pamatuojami, tik pirmasis kyla iš laisvės, o antras iš išankstinės tvarkos tariamo žinojimo, pirmasis neša džiaugsmą, niekam nekliudo ir niekam netarnauja, o antras yra apaugęs maurais, klampina sąmonę ir skatina vergovę. Tačiau sklendimas su Logo spinduliais atrodo lyg ezoteriškumo ir nepraktiškumo viršūnė, nepagrįsta kvailystė, nežiūrint to, kad tai yra pirminis geriausio iš galimų pasaulių principas. O sekimas tvarka ir teisybe, įstatymais ir daiktų dermėmis, kuriuos vaizduojame esant pragmatiškumo, atsakingumo ir pilietiško prielaida – nėra šio pasaulio būties versmė. Mūsų gyvenamojo pasaulio iš viso nebūtų, jei vadovautumėmės turėjimo, apčiuopimo, daiktų ir ūkio tvarkos, vietos ar globalinių dėsnių reikalavimais. Jie yra svarbūs, bet antriniai, jie užtikrina galutinę teisę būti tam, kas kyla iš laisvės principo, bet turi atitikti aplinkinį pasaulį. Todėl, kai klausiama, ar vykdyti įstatymus, ar keliauti įsivaizduojamo gėrio šviesos sukuriais, galima skristi; arba jei klausiama, ar reikia pasirinkti pasakų kūrimą ar teisę pilietiniu požiūriu: galima rinktis pasakas. Tai skamba visai absurdiškai, tačiau ir pats Leibnizas rašo *Teodicėją*, o ne teisės sąvadą.

Cvetajevos gyvumas, atsiribojimas nuo išankstinės prievartos, tariamos harmonijos ir žūtūbūtinis, kupinas aistros ir palaimos poezijos kūrimas, nežiūrint skurdo, bado ir kasdienybės sunkio, yra būdas išskleisti egzistencines alternatyvas, užmegzti naujus bendravimo tiltus ir taip išskleisti naujus pasaulius. Jie atsiveria jos vienatvės svajonėse, draugystės laiškuose, kryptinguose susitikimuose, kūriniuose.

To pasaulio negrižtama pabaiga

Cvetajeva jausmingai išgyvena ano, geriausio iš galimų pasaulių, vaikystės ir jaunystės tėvynės, šeimos, namų, draugų negrižtamumą, kurį atnešė revoliucija, pilietinis karas, emigracija... Savo namų ir artimųjų atmintimi ji panaši ir kartu visiškai skirtinga nuo Prousto. Cvetajevos ir Prousto ir pirmasis patirties taškas yra analogiškas: prisilietimas prie prarasto pasaulio horizonto, kurį labai stengiantis dar galima išskleisti visoje jo įvairovėje, ką pasirenka Proustas, arba tokio pat didelėmis pastangomis galima jo atsisakyti, išsiskirti su tuo, kas jau yra įsišakniję į tavo esmę. Pirmajame laiške, skirtame Hajdukiewicz, Cvetajeva pažymi atsiskyrimą ir naujo galimo pasaulio posūkį, kuris tampa jų viso vėlesnio susirašinėjimo preambule:

Jūsų laiškas mane ne tik palietė – sujaudino: tas pasaulis tiek pasibaigęs, kad net nustoju tikėti, kad jis kada nors buvo (žvelgiu į rudą pledą, paskutinę tėvo dovaną, kuri visur mane lydi nuo 1912 metų, ir galvoju: neįėjau – *tas?! Čiupinėju – ir netikiu*. Juk tai smarkiau nei Tomas!) – ir staiga, Jūsų *gyvas* balsas, ir ne tik balsas: *gyvas* vardas „Varenkos Ilovaiskos – vadinasi, taip pat Varvara, kaip ir dukros, pirmosios mano tėvo žmonos (tas portretas)“ (Цветаева 2003: 25).²

Prieškario Rusijoje posakis „smarkiau nei Tomas“ (*нище Фомы*) reiškė, kad nepasitikima labiau, nei apaštalas Tomas nepasitikėjo naujiena apie Kristaus prisikėlimą, kol nepamatė žaizdų ant prisikėlusio Kristaus kūno. Tai štai, šis prieškario ir Rusijos pasaulis Cvetajevai pasibaigė labiau, nei apaštalui Tomui reiškė Kristaus mirtis. Kitaip tariant, ji rašo apie tokius gyvenimo trūkius, baigtis, laiko nenuoseklumus, kurie išskyla iš mūsų pačių gyvenamojo laiko trūkinėjimo, nenuoseklumo. Laikas su tėvu, didžiąja šeima negrįžtamai pasibaigė, tačiau tą prarastą laiką apmąstant buvo apčiuoptas galimas posūkis gyvenimo labirinte, kurį tik sustiprino Hajdukiewicz laiškai. Taip buvo atverta perspektyva, kuri veda tolyn nuo įprastinės gyvenimo linijos (karo, revoliucijos, pilietinio karo, Eurazijos politinio sąjūdžio, siekusio keisti Sovietų Rusiją), kuri atitraukia nuo rutinos...

Susirašinėjimas prasidėjo nuo to, kad Hajdukiewicz širdingai įvertino 1933 metų Cvetajevos apsakymą *Senajo Pimeno namas* (Цветаева 1994). Žodis Pimenas nuo graikiško. ποιμήν — ganytojas, kunigas, piemuo. Apsakyme atsimenama vaikystė, namas Senajo Pimeno skersgatvyje, senelis Dmitrijus I. Ilovaiskis. Tikrovėje Ilovaiskis buvo caro dvaro oficialusis istorikas, itin konservatyvus monarchistas, valstybininkas, Rusijos imperijos kilmės mito kūrėjas ir pripažintas Rusijos imperijos istorijos rašytojas. Jo dukterė buvo Cvetajevos tėvo pirmoji žmona. Tačiau jos apsakyme Ilovaiskio antisemitizmas, imperializmas pastebimi tik paribuose. Senelis pasirodo kitu, mažiau Rusijos skaitytojams žinomu, veidu: jis nugyveno devyniasdešimt dvejus metus ir mirė 1920 metais, t. y. jam teko pamatyti karo pralaimėjimus, revoliucijas, monarchijos žlugimą, vaikų žūtis, badą ir galiausiai visišką šeimos namų žlugimą. Apsakymo pradžioje vaizduojamas dviejų-penkerių metų vaikų gyvenimas ikikarinėje (prieš Pirmąjį pasaulinį karą) Maskvoje, didelės šeimos namuose. Ilgo apsakymo puslapius, panašiai kaip ir Prousto romaną, užpildo vaikystės klegesys, prisiminimai apie dovanotus auksinius, apie žaislus, pirmuosius eilėraščius, vėliau meiles... mamas, tėvus, bet, svarbiausia, senelį. Tačiau šitie namai yra pripildyti ne tik džiaugsmo, pertekliaus, bet ir vaikų mirčių: nuo tuberkuliozės

² Ваше письмо меня не только тронуло – взволновало: тот мир настолько кончен, что перестаю верить, что он был (гляжу на коричневый плед, последний подарок отца, сопровождающий меня с 1912 г. всюду, и думаю: неужели *тот?! шупаю – и не верю*. Это, ведь, пуще Фомы!) – и вдруг, Ваш *живой* голос, и не только голос: *живое* имя «Вареньки Иловайской – значит, тоже Варвара, как дочь: первая жена моего отца (тот портрет).

ankstyvoje vaikystėje, iki tragiškų žūčių suaugus, per karus, revoliucijas. Senelio garbus amžius ir vaikų silpnumas, mirtys kontrastuoja. Senelis simbolizuoja monarchiją, imperiją, senuosius laikus. Jis tvirtesnis nei pats caras. Cvetajeva šį karingą imperijos istoriką vaizduoja kaip Charoną, Hado keltininką:

Ir taip, kadangi visa yra mitas, ir kadangi ne-mito nėra, iš mito – nes mitas visus numatė ir visus nukaldino – atsirado visa, šiandien aš Ilovaiskį atmenu kaip Charoną, kuris savo valtimi per Letos upę perkelia vieną po kito – visus savo mirtingus vaikus (Цветаева 1994 b: 111).

Paskui, tirpstant atmintį slopinančiam Letos rūkui, Cvetajeva pasakoja apie visų iškeliavusiųjų senelio valtimi, su kuriais poetė vienas po kito atsisveikina, portretus, paminklinius stulpus. Galiausiai apsakymas supriešina jos vaikystės, namų, miego, spektaklių herojus, imperijos istorijos ganytoją su naujaisiais revoliucijos augintiniais, nusiaubusiais ir sunaikinusiiais visa, kartu ir atmintį. Ši radikali skirtis, apsakymu ir eilėmis įvykdomas atsiskyrimas nuo savo namo prie Trijų Tvenkinių ir namo Senojo Pimeno gatvėje, išsiskyrimas su daugeliu artimųjų, buvo įvadas į naują, šiltą ir atvirą susirašinėjimą ir draugystę. Juk Hajdukiewicz, jos artimieji su ja, dar vaiku, beldėsi, siekė vienu metu lankytis, apsigyventi tuose Maskvos namuose, tačiau nebuvo priimti. Šis lemtingas gyvenimų (ne)susikirtimas ir veikiausiai pasakojimai apie istoriką Ilovaiskį, kuris nemėgo Lenkijos karalystės, neigė *Rzeczpospolitos* pasiekimus, ne kartą buvo aptariami Hajdukiewicz namuose Vilniuje. O prasidėjęs susirašinėjimas dovanojo Cvetajevai naują galimybę – kitokio gyvenimo posūkį, kuris buvo galimas dar tada, iki revoliucijos.

Tyrinėtojai pastebi, kad prustiškas prarasto laiko susigrąžinimas, t. y. egzistencinė refleksija, yra kartu ir savimonės plėtra, vadinasi, ir nauja asmenybės būseną. Tokie prisiminimai ne išsaugo praeitį, o atveria ateitį, t. y. padeda susiformuoti kitokiam protui ir sielai. Tai yra dialektinė raida pažįstančiojo subjekto, kuris, grįždamas į savo vaikystę, į meilės dramas, į nesutikimų, prasielkimų situacijas, jų egzistencinę, fenomenologinę analizę auga, kinta, vystosi. Panašią asmens raidos perspektyvą savo *Laiškuose apie estetinį žmogaus ugdymą* buvo nubrėžęs Friedrichas Schilleris (Schiller 1999). Manau, Proustas bent iš dalies laikosi šio dialektinio sentimentalizmo. Schilleris teigė, kad grynai estetinis žaidimas, jausminga, jautri jaunystės refleksija, formos ir turinio dermė, dionisiškojo ir apoloniškojo prado harmonija (apie tai Schilleris rašė gerokai anksčiau nei Friedrichas Nietzsche) yra prielaida ateities atverčiai ir asmens raidai. Žinoma, Proustas daug turiningesnis ir egzistenciškai Gilesnis, nei Schillerio teorija. Ir vis dėlto ši išsilaisvinimo bei ateities atvėrimo įveikiant savo vaikystės, jaunystės patirtis, išviešinant tapatumus ir neperžengiamus skirtumus teorija persmelkia Prousto romaną.

Cvetajevo laišakai nužymėti egzistencinio išsiskyrimo drama, kurios tikslas – atskirti, kas prarasta, ne susigrąžinti, o atskirti. Revoliucija ne atidėjo įkūnytus daiktus ir namus, ji juos sujaukė, pakeitė, išniekino, sugriovė ir šie pokyčiai yra lygiai svarbūs asmenybės refleksijai, kaip ir egzistencinė atmintis. Viename laiške kitai savo sielos pašnekovei Teskovai apie išnykusį pasaulį ji rašė:

(...) kur stovėjo mūsų namas, net tai buvo visas pasaulis, lyg valda (*Hof*), ir ištisas psichinis pasaulis (...) O po to – 1919 m. – stovime su jau 6-mete Alia – prieš mus: langai salės, ir matome, kaip ant palangių, iš molinių dubenėlių, svetimi žmonės šveičia virtą džiovintą žuvį. O po to – 1920 m. – stoviu prieš jį – ir *nėra*. Užmerkiu akis – yra, atmerkiu – nėra: vien tik židinio griuvėsiai kyšo. – Nuvertė malkoms, nes buvo medinis, iš stiebams skirtos, statybinės pušies. Buvo jam – apie 100 metų (Цветаева 2009: 285).

Ji, nors ir jautriai prisimena vaikystę, jaunystę, namus, prisilietimus, garsus, pagalves, sausainius, pirmąsias meiles, susižavėjimus ir netektis, vis dėlto jos prisiminimuose nėra tos tiesinės, nors ir dialektinės, raidos, apie kurią kalba Schilleris, sekdamas Immanuelio Kanto estetika, ar Proustas, pasikliaudamas pasaulio tęstumu, intertekstualumu, *intermemorialumu*. Revoliucijos audra, išniekinanti žemę ir pakelianti veiksmui Kitas visuomenės galias, nepaliko vietos tiesiniams atminties ryšiams, įprastinei asmens raidai ir skatina ryžtis rizikingoms *altervencijoms* arba *įsikitinimams*. Leibnizo monadologija, savitai sutelkusi ir apibendrinusi Vakarų racionalizmo patirtį, anaipol nėra vien tik *To Paties* ideologija, kaip neretai nurodo kritikai. Žinoma, Leibnizas yra racionalistas, tad bando visomis išgalėmis išvengti tų heterogeniškumo pasekmių ir gyvenimo labirintų apmąstymų, kuriuos atvėrė jo filosofija. Vis dėlto, sekdamas Mamardašvilio, Deleuze'o ir jų mokinių samprotavimais, pastebėsiu, kad šio Baroko filosofo apmąstymuose gausu užuominų apie būtinas, net labai radikalias alternatyvas, be kurių nei moralė, nei grožis, nei supratimas nebūtų galimi. Štai šitą pasirinkimą – lenkišką legendą – tarsi savaime išaugantį iš nutylėtosios jos namų aplinkos, atveria susirašinėjimas su Hajdukiewicz.

Žmogus galimybių klostes ir pasirinkimus, posūkius gyvenimo takuose-labirintuose, o kartu sielos transformacijas, išskleidžia pats. O tai patyrę, egzistenciškai gilūs ir atviri bendravimui poetai, kurie yra atitolę nuo propagandinės meno funkcijos stiprinti tautos ar klasės tapatybę, parodo mums šio laisvo įsikitinimo galimybes. Kalbu ne apie spektaklio visuomenę ir ne apie literatus, kūrybinių industrijų darbuotojus, kurie bet kokį elfų ar raganų vaizdavimą skelbia kaip naują vartotojišką pasirinkimą. Tai tik veidrodiniai reginių visuomenės atspindžiai, neturintys didesnės reikšmės, kai kalbame apie galimų pasaulių šansus būti. Priešingai, egzistenciškai gilūs ir tapę viešais patyrimais atskleidžia ribas kai kurių, senai dingusių, pasaulių, kurie dar alsuoja tekstuose, architektūroje, giminės prisimini-

muose, *genčių* istorijoje. Jie moko mus apie Kitų pasaulių įsiveržimus, jų galimybę ir lūkestį bei apie įsikitinimo progas, didžiuosius posūkius, kurie galimi laisviems ir kūrybingiems individams.

Leibnizas laiką sieja su monados įvykiais, su heterogeniniais virsmis, su naujais dvasiniais ir kartu semantiniais, kalbiniais atsiskleidimais. Suvokimo aktas yra sprogimo pavidalu pasirodantis prasmingas erdvėlaikis, kuris keičia suvokėjo būseną, o radikaliais atvejais ir būtį: gyvenimo trajektorijas, prasmes, likimą. Tačiau jei kartojame vieną ir tą patį pranešimą, apie savo šventą tapatybę ir nekintantį tikėjimą – nepatiriame jokie supratimo, jokie spontaniško sprogimo, jokie sielos posūkio ar žmogiškosios enetelechijos. Gyvenimo kelio tokie asmenys nenugyvena, nors skaito laikraščius ir žiūri televiziją. Mirties akivaizdoje jiems nebus ką išpažinti Dievui: jie visą laiką tęsėsi ta pačia tėvų, tautos pastūmėta kryptimi, ypatingų savų nuodėmių jie nepadarė, o gyveno apšnekėdami svetimas, taip pat ir giliai neatgailavo, o tik apsimestinais paverkšlendavo. Tokie žmonės beveik neturėjo laiko, nes nebuvo sprogimų-įvykių, posūkių ir įsikitinimo bandymų. Pakeistinio proto žmonės nėra išsipildžiusios monados, o tik mėsa aptraukti gyvi skeletai.

Šito pasaulio nepriimtinumai

Skaitant Cvetajevos atvirus ir egzistenciškai gilius laiškus Hajdukiewicz girdi nuolatinę riksmą, skausmą, artėjantį iki depresijos ir visiško esamos kasdienybės atsižadėjimo dėl gyvenimo Paryžiuje, dėl nesibaigiančio skurdo ir vargo: gyvenimo mažuose kambarėliuose, nuolatinio šalčio ar alinančios kaitros, alinančios ūkio priežiūros...: „Nuo 1917 m. gyvenu alinantį gyvenimą [изводящей жизнью], nepakeliamą“ (Цветаева 2003: 29). Vėliau nesibaigiantys nesutarimai su vyru, dukterimi, atitolimas nuo sūnaus, panieka visuomenės tuštybei, pasibaisėjimas sovietų politinėmis manipuliacijomis, nukreiptomis į jos šeimą, negailestinga kritika pavergtajam protui...

Jos vyras, Efronas išaugo „narodnikų“ (XIX a. Rusijos inteligentų, ėjusių į liaudį ją prikelti kovai už laisves) šeimoje, tapo žurnalistu, rašytoju. Buvo stipriai veikiamas monarchistų ideologijos. 1916 metas buvo mobilizuotas į Rusijos imperinę kariuomenę. 1917 metais revoliucijų (vasario ir spalio) metu kovojo prieš bolševikus. 1918 metais, prasidėjus pilietiniam karui, įstojo į Savanoriškąją armiją, kovėsi su raudonaisiais Pietų fronte, Krymo pusiasalyje, kol galiausiai pasitraukė su barono von Wrangelio kariuomenės likučiais į Turkiją, vėliau Čekiją. Čia, po daugelio dramų Petrograde, po vienos dukters mirties nuo išsekimo ir bado, atvyko Cvetajeva su dukterimi. Nelaimės, kurias atnešė jų šeimai komunizmas ir

vėlesnė bolševizmo ir Sovietų Sąjungos istorija, atrodo negalėjo paveikti Efrono nuolankumo bendrauti su sovietais. Tačiau 1927 metais Paryžiuje jis prisijungė prie Rusijos intelektualų geopolitinio sąjūdžio Eurazija. Tuo metu Eurazijai vadovavo Levas Karsavinas (vėliau, 1928 metais, emigravęs į Lietuvą, Kauną) ir Efronas. Pastebėtina, kad Eurazijos sąjūdis išgyveno du ganėtinai priešingus porevoliucinės raidos laikotarpius. Vienas jų sietinas su kunigaikščio Nikolajaus Trubeckojaus ir Georgijaus Florovskio vardais, kurie akcentavo Eurazijos dvasios svarbą, palyginus su Rusijos jausmu, propagavo federalizmą su Azijos respublikomis, pabrėžė stačiatikišką mesianizmą ir misticizmą. Priešingai, apie 1925 metus tarp Rusijos išeivių, pirmiausiai Paryžiuje, susiformavo ryškus ir stiprus kairysis Eurazijos sparnas, tapęs vadovaujančiu apie 1927–1928 metus, puoselėjęs vidinės bolševikų energijos naudojimą naujos Eurazijos kūrimui, atmetus komunizmo ideologiją. Bolševikų reformos Sovietų respublikose, jų regimas pasiaukojimas ir energija, pasiektos pergalės ir tvirtumas sužavėjo net daugelį tų, kurie dar iki 1922 metų imtinai buvo išsiųsti ar priversti trauktis nuo bolševikų persekiojimų. Eurazija atsisuko „veidu“ į bolševizmą, ėmė bendrauti su Sovietų atstovais, tapo Sovietų Sąjungos slaptųjų tarnybų įtikinėjimo taikiniu. Efronas 1931 metais pasiprašė Sovietų Sąjungos pilietybės ir sutiko bendradarbiauti su SSRS Pagrindinės Politinės Vadovybės (valstybinio saugumo) Tarptautiniu skyriumi. 1934 metais jis tapo *Grižimo į Tėvynę sąjungos* generaliniu sekretoriumi, pats organizavo daugelio buvusių kovotojų su bolševizmu atsivertimą, nežinodamas, kad tėvynėje jų laukia ilgi Gulago metai ar sušaudymas. Jis taip pat sekė ir išdavė kai kuriuos buvusius, pabėgusius sovietų žvalgybininkus, kitus veikėjus. Po vieno tokio duomenų perdavimo jam buvo suteikta galimybė grįžti į tėvynę.

Kairieji Eurazijos judėjimo atstovai, pavyzdžiui, Karsavinas, išaukštino ne komunistų ideologiją ir ne marksizmo-leninizmo filosofiją, kurią jie giliai kritikavo ir be perstojo ironizavo ar net išjuokdavo, o liaudies bolševizmą, kaip tariamai naują geopolitinę galią, kuri yra savaime teisinga, tačiau forma – komunizmas – yra apgaulinga. Todėl, naiviai buvo tikimasi komunizmą pakeisti Eurazijos ideologija, išsaugant tą pačią menamą revoliucijos ir naujos santvarkos kūrimo energiją. Ši vizija tik iš dalies kilo iš slavofilų mitologijos ir Rusijos istorijos, didžia dalimi ji dar buvo veikiama jų, eurazijiečių, kuriamo mito ir, svarbiausia, sovietinės propagandos apie socializmo sėkmę ir energiją Sovietų Rusijoje. Efronas, skirtingai nei Cvetajeva, išėitęs iš emigracijos beviltiškumo ieškojo ne asmeninėje, giminės atmintyje, o rėmėsi mistine istorija ir propaganda. Monadologijos požiūriu jis plėtojo ne savo klostes, ne savo labirintus, o tai, ko nesuvokė, nesuprato, kas yra klaidingos, melagingos sąmonės išraiška, ką kuria socialinė inžinerija ir kas, monados atžvilgiu, yra vadinama pakeistine sąmonės forma.

Cvetajeva ne tik skeptiškai, bet iš esmės priešišškai žiūrėjo į tai, kas dedasi jos šeimoje, į visus tuos pundus laikraščių, kurių buvo pilni jos namai, į egzistencinį svetimą, netikrą mąstymą, kuriuo persismelkė Efronas ir jo draugai, į tą aklumą, kuriuo persisunkė visas Paryžius, Europa. Ji, dar nežinodama realios sovietų grėsmės jos šeimai, pirmiausia reagavo į bendrą egzistencinį informacijos ir propagandos amžiaus (Mažeikis 2010) dirbtinumą. Apie tai ji kalbėjo 1935 metais eilėraštyje *Laikraščių skaitytojai*: kuris prasideda metro laikraščių skaitytojų – informacinės gumos kramtytojų vaizdu. Ji pastebi, kad laikraštiniis žmogus netenka savo būtiškų bruožų „Kas – skaitytojas? Senis? Atletas? / Kareivis? – Nei bruožų, nei veidų, / Nei metų. Skeletas – jei nėra / Veido: laikraščio puslapis!“ (Цветаева, 1994 a: 334–335)³. Tą patį galėtume šiandien pasakyti ir apie televizoriaus žiūrovą ar radijo klausytoją. Jis netenka asmeninių bruožų ir nemato kitų gyvenimų aplink, o yra pasinėręs į juo manipuliuojantį informacinį srautą, ne savo – o nežinia kieno gyvenimus. Ne visados, bet dažniausiai. Skaitydami Cvetajevos patyrimo dvasią atitinkantį Herberto Marcuse's kūrinį *Vienmatis žmogus* (Marcuse 1964), rasime jo samprotavimus, kaip reginių ir informacinė visuomenė subanalina protą. Banalusis protas yra ne šiaip pavergtasis, kaip kad manė Czesławas Miłoszas (Miłosz 1995). Banalybių protas, sekdamas reginių serijomis, nebesugeba pats nei vaizduotis, nei spręsti, nei patirti. Šiuo požiūriu jis išsekęs, itin paviršutiniškas. Jo atžvilgiu tikrovė pamažėle pasišalina, o socialinė-politinė, laisvinanti kritika tampa bejėge padėti šiems žmonėms. Banalybės persmelkia didžiąsias partijas ir politines diskusijas... Banalėjimas žengia koja į koją su reginių, visuomenės spektaklio (Guy Debord) tuštybe ir laikraštinė-televizinių žmonių mąstymo, jausmų pakeistinumu.

Toliau tame pat eilėraštyje *Laikraščių skaitytojai* Cvetajeva klausia: „Kuo nešini prieš Paskutinį teismą / Stosite: į šviesą! / Minučių grobstytojai, / Laikraščių skaitytojai!“ (Цветаева, 1994 a: 334–335)⁴. Argumentas apie Paskutinįjį teismą yra ypač svarbus: juk būsime teisiami už savo poelgius ir atgailą, ne už svetimų spektaklių rijimą. Dante Alighieri tokiems beveik negyvenusiems asmenims skyrė vietos tik Pragaro prieangio dulkėse, apie kurių likimą Dante klausia Vergilijaus:

Ir skamba visas oras raudomis,
Kurios netildamos tolydžio skraido
Tarytum smėlio drumstas sukury.

³ Кто – чтец? Старик? Атлет?
Солдат? – Ни черт, ни лиц,
Ни лет. Скелет – раз нет
Лица: газетный лист!

⁴ О, с чем на Страшный суд
Предстаните: на свет!
Хвататели минут,
Читатели газет!

(...)

„Tokia yra dalia menkų širdžių, –
Atsakė jis, – kurios nėra regėję
Nei paniekos, nei laurų išdidžių

(...)

Šviesus dangus išvarė juos kaipmat;
Kad nesidžiaugtų pasmerktosios vėlės,
Nepriima jų pragaras taip pat“ (Dantė 1988: 16).

Dante kalba apie tai, kad šitos, aiškaus sprendimo, dorybės ar nuodėmės neturinčios vėlės yra ne tik neatmenamos žemėje, bet ir nepriimamos nei Danguje, nei Pragare. Bandant pamatyti banaliąsias, ne savo proto sielas, Dantė girdi jas, verčiau ir aimanuojančias, bet nemato. Jas perskrodžia žvilgsnis, neužkliūdamas ir nerasdamas nei vardo, nei veido.

Toks ne-gyvenimas, kurį pasirenka daugelis, yra menčiau už pavergimą, kurio rimbai ne vieną pažadino kovai. Subanalėjusius šnekalų, tiesinius ir vienmačius žmones aštriai kritikavo visi egzistencializmo atstovai, pradedant Nietzsche.

Ar gali būti menčiau, jei Dievo buvo duotas gyvenimas, jei asmenybė – monada turėjo išsiskleisti, jei jos klostėse buvo paslėpta Visata, o jūs negyvenote, nebuvote, tik stebėjote svetimas dramas, kitų kovas, svetimą protą? Tai, ką rašo Cvetajeva, iš dalies atitinka tai, ką vadinu pakeistiniu mąstymu: svetimų argumentų, sprendimų sekimą, neutralų vartojimą akimis, ausimis. Svetimo samprotavimo atkartojimas, galbūt net ikireflektyvus, svetimo sprendimo patvirtinimas, pritarimas, taip pat gal nesąmoningas, vartotojiškas, paieškos kuo galima sekti ir savų klaidų vengimas yra pakeistinio mąstymo funkcionavimo būdai. Laikraštinis žmogus yra tas, kuris nebeturi patirties, ją suspendavo iki minimumo, iki visiško akių užvėrimo nuo buvimo-kartu, nuo galimybės klysti ir daryti nuodėmes, sukilti, dramatiškai keisti savo ir kitų gyvenimą, *įsikitinti*.

Visas šis ne-gyvenimo šurmulyks buvo nepriimtinas Cvetajevai, kaip ir daugeliui egzistencializmo poetų, filosofų (pavyzdžiui, Reineriui M. Rilkei). Laiškuose ji pabrėžė savo ironiją ar net nepakantą miesto reklamoms, afišoms, skelbimams, tuščiam miesto triukšmui. Vienaime laiške, kviesdama pas save apsilankyti, ji siūlo Hajdukiewicz rinktis ją ar Paryžių... nes ji išveža vasarai vaiką iš miesto:

(...) ir ne tik dėl sveikatos, – o dėl sielos, jau pavojingai sugundytos miesto reginių: reklamų kaitos, šūkių, vitrinų, visu tuo pigiu ir tvirkinančiu sienų šlamštu, užstojančiu – esmę (Цветаева 2003: 73).

Tačiau Cvetajevos vyras, aplinkiniai Rusijos emigrantai gyveno kitu ritmu ir siekiais. Jie buvo laikraščių skaitytojai ir rašytojai. Juose išsiskleidė tragiškas Vakarų

pasaulio veidas, jo saulėlydis, žlugimas, mitas apie stipresnės Eurazijos susikūrimą, apie galimybę bendradarbiauti su Sovietų valdžia. Daugelyje laiškų, eilėraščių, pažymėjimų užrašų knygelėse ji visa savo esybe protestavo prieš šį procesą:

Paslaptis ta, kad S<erioža> veržiasi į Rusiją, nori būti nauju žmogumi, visa tai – priėmė ir tik tuo gyvena, o aš nenoriu ir negaliu, aš – naujo pasaulio visuose pavidaluose – nekenčiu, aš jį (Seriožą – M. G.) puolu, o ne jis mane, ir problema visai ne politika, o „naujasis žmogus“ – nežmogiškas, pusiau mašina – pusiau beždžionė – pusiau avinas?, o apskritai – jautis: avinjautis (yra toks!) (Цветаева 2003: 79).

Naujasis žmogus – sovietinis šūkis, kuris atrodė besąs modernus, susijęs su aiškia industrializacijos ir techninio progreso, galingos ekonomikos ir mokslinių atradimų vizija, darna, sutarimu, brolybe, meile vienas kitam. Apie naująjį žmogų rašė daugelis sovietų poetų ir rašytojų, jį tapė dailininkai ir filmavo režisieriai. Tačiau naujojo žmogaus vizija skleidėsi, parazitavo „gyvojo“ žmogaus sąskaita, sunaikinant buvusį jautrumą, atminties vibracijas, asmeninius dabarties ryšius ir širdžių bendravimą. Visa tai turėjo nutrūkti, kviečiant į naujus žygius, statant naujus miestus. Cvetajeva tokio naujo individo, gyvenančio gyvo ir laisvo sąskaita, ne tik nenorėjo suprasti, bet atmetė kaip didžiausią siaubą, didžiausią galimą apgaulę.

Grįžęs į Sovietų Sąjungą, Efronas buvo suimtas 1939 metais, apkaltintas šnipinėjimu Prancūzijai ir 1941 m. sušaudytas. Tais pačiais 1939 metais, jis padėjo šeimai – Cvetajevai, sūnui ir dukrai – grįžti į tėvynę. Lemtinga klaida. Ne Vilnius, kuris taip pat artėjo prie savo romantizmo pabaigos ir baisaus istorijos sukūrimo, bet Eurazijos mitas, pakeistinė propagandinė sąmonė, grįžimo į nieką iliuzija, štai kas laimėjo. Nepakėlusį tėvynės ir egzistencinio siaubo 1941 metais nusižudo Cvetajeva, o 1944 metais fronte, kaudamasis su naciais sovietų pusėje, žuvo ir sūnus.

Kito, beveik ne-galimo pasaulio įtikrovinimas, arba Įsikitinimas

Pirmasis laiškas prasideda bandymais prisiminti, tai, kas nebeatmenama ir negali būti atminta: tėvo pirmosios žmonos istorija, tai, kas buvo taip seniai kaip pasaka, kažkada iki 1912 metų. Bendros giminytės, bendrų pažįstamų, bendros linijos paieška ir vėliau – nuostaba: „Kodėl Jūs Vilniuje?“ (Цветаева 2003: 28). Klausimas, kodėl jūs esate kažkur, yra klausimas apie bendrystę, apie santykius, gyvenimo likimus, tai klausimas apie būtį. Būtis, pasak Theodoro Adorno ir Jürgeno Habermaso, yra bendradarbiavimo santykis, sąryšis, sąveika: tarp skirtingų subjektų, tarp subjekto ir predikato, tarp dramatiškų žmonių likimų. Dažnai Habermaso samprotavimai apie bendraujančią protą yra interpretuojami, atimant jiems egzistencinę

gelmę, bendravimą ir dialektiką, paverčiant abstrakčiu komunikaciniu veiksmu, racionaliū biurokraciniu ryšiu. Cvetajevos klausimas apie tai, kodėl jūs Vilniuje, kaip ten atsidūrėte, ką veikėte revoliucijos metu, yra klausimas apie nebūtą ryšį po Senojo Pimeno istorijos. Tai atkūrimas santykių, tai prarastos mamos giminės linijos atstatymas, kitokios būties įteisinimas.

Aktyvus laiškų rašymas, veiksmingas nutrūkusių artimos giminystės ryšių atstatymas yra kas kita nei Prousto prisiminimo strategija. Čia jau nebėra nei pyragaičių kvapo, nei pledo prisilietimų, nei prarasto namo ilgesio, o yra veiksmingas nenugyventos istorijos žadinimas, gyvi ir atviri kreipiniai, meilės ir draugystės paieška, bendro likimo kūrimas. Pavertimo tikrove veiksmai, jų mastas, sėkmė lemia tai, kiek ir kada negyventas, nepatirtas pasaulis įgis savo kūniškus, būties pavidalus. Cvetajevai tas kitas gyvenimas pasirodo kažkur ten, tolimame-artimame, žinomame-nežinomame Wilno, būtent su raide W, o ne V. Vėliau, pasikeitusią Hajdukiewicz rašybą, kai ji ant voko užrašo ne Wilno, o Vilno, jausmingai aptaria Cvetajeva, manydama, kad tai yra kažkoks protestas, nesutikimas, kad tame paslėpta kažkokia drama. Raidė W jai atrodo turiningesnė, iškilmingesnė. Ji kalba apie miestą, kuris dar klega daugeliu tautų balsų, gyvena LDK didikų svajonėmis, sustingusiomis, mažai užkrėstomis bolševizmo ar išsivadavimo nuo jo virusu.

Cvetajeva 1934–1939 metų laikotarpiu iki, veikiausiai, rugsėjo 1 dienos, iki pat karo, iš Paryžiaus rašė emocingas, atvirus, poetiškus laiškus tolimai savo giminaitei Vilniuje, lenkų kilmės mokytojai Hajdukiewicz (1890–1978) (mergautinė pavardė Gejevskaja (урожд. Геевская). Natalja kartu su šeima tarpukariu, karo metu ir pokariu gyveno Užupyje, Polocko gatvėje. Sena ir garsi Hajdukiewiczzių giminė ir Nataljos šeima buvo aktyvi Vilniaus lenkų kultūrinio ir politinio gyvenimo, opozicijos sovietams ir pasipriešinimo naciams dalyvė. Atitinkamai Hajdukiewiczziai nukentėjo dėl prieškario ir pokario sovietų persekiojimų, vokiečių okupacijos metu, dėl trėmimų. Pasak Vladislavo Zavitovskio, Nataljos protėviai, Gejevskije buvo LDK Ukrainos kilmės didikai (Завистовский 2003: 18), todėl Nataljos atvykimas į Vilnių nebuvo kelias į kultūriškai svetimą kraštą. Karo metu Hajdukiewiczziai slėpė žydus ir nuo lietuvių, ir nuo nacių, slėpė lenkų pasipriešinimo dalyvius, rėmė Vilniaus krašto tremtinius. Nesusitaikymas su sovietais lėmė tai, kad pokario metu buvo ištremta visa šeima, įskaitant Natalją, o šeimos archyvai buvo konfiskuoti ir, veikiausiai, sunaikinti⁵.

⁵ Praėjus daugiau nei 50 metų po to, kai Hajdukiewiczzių šeima paliko namą Vilniuje, vėliau, kai jame jau gyveno daugelis naujų šeimų, visai atsitiktinai 2001 metais vienas iš namo gyventojų palėpėje rado paslėptus Cvetajevos 1934–1935 metų laiškus (vėlesni laišškai iki 1939 metų dingę). Cvetajevos laiškus naujieji namo savininkai, perdavė N. Hajdukiewicz anūkiui V. Zavitovskiui, o šis juos išvežė saugojimui ir leidybai į Lenkiją... Tačiau Lietuvoje žinia apie rastus laiškus liko beveik nepastebėta, išskyrus poetės Ramutės Skučaitės.

Taigi Cvetajeva atsisuko į tą pasaulį, ieškojo atramos ir įsikūnijimo toje tikrovėje, kuri pati efemeriskai lenkiškai kalbančių vilniečių dvasia įkūnijo nebegyvybinę, tačiau tiek svarbios LDK viziją. Geriausiai šią Wilno dvasią išreiškė Miłoszas, pastebėjęs tragišką dvasinį LDK nerealumą ir egzistencinę svarbą naujųjų tautų ir valstybių akivaizdoje. Cvetajeva kreipėsi į gimines ir tikėjamą to krašto, kuris pats gyveno prarastosios istorijos beieškant gyvenimu.

Daugelis panašios aristokratų tradicijos šeimų iki šios dienos laiką matuoja ne istorijos, ne politikų padiktuotu ir istorikų primestu ideologiniu ritmu, o šeimos įvykiais, geneologija ir išskleistomis istorijų klostėmis, labiau nei kieno nors kito turiniu ir neįmanomybe prisodrinta vaizduote. Tokią atmintį liudija mikroistorijos ir oralinės istorijos tyrinėtojai, socialinės ir kultūrinės antropologijos atstovai. Panašų laiko pojūtį, kylantį iš audringų giminių pasakojimų, iš šio mikroistorijos lobyno, savyje bandė puoselėti ir poetė. Išskleidusi giminystės geneologijas, šias nesibaigiančias ir dažnai mistifikuotas istorijas, Cvetajeva atskleidė kitą, alternatyvią, motinos linijos, tapatybės ir kūno gyvenimo žemę, kurioje jau nebebuvo dingusio Maskvos pasaulio, kasdienybės vargų, vyro, pasitraukusio į nesuvokiamas Eurazijos ideologijos pinkles... Ji ieškojo, laukė ir rado ryšius su savo lenkiškos (LDK) aristokratiškosios linijos atstovais: „Iš L. M. Biernackos mano lenkiška nosis ir maištas“ (Цветаева 2001: 419), – rašė Cvetajeva užrašų knygelėje 1933 metais... Cvetajevos mama buvo Marija A. Meyn – Marijos Biernackos vaikas. Biernackų giminė buvo Galicijos (Ukraina) bajorai, dvarininkai, priklausę LDK ir Lenkijos didikų ratui, vėliau turėję savo žemes Riazanės gubernijoje. Ši lenkiška linija Cvetajevos šeimoje buvo atmenama, senelio Ilovaickio kritikuojama, o močiutė Biernacka pabrėžė, kad poetė mažų mažiausiai perpus yra lenkaitė.

Praradusi ir nusivylusi savo Rusijos, monarchijos, revoliucijos, masių žmonių dvasia, ji, susitikdama su Paryžiuje gyvenančiomis lenkų giminėmis ir susirašinėdama su tokia pat LDK ir lenkų didike Hajdukiewicz, galėjo svajoti ir įsitvirtinti savo beveik neįmanomą lenkišką pasirinkimą. Sprendžiant iš Cvetajevos laiškų, užrašų knygelių – jai šis pasirinkimas buvo dvasiškai svarbus, bet ir tolimas. Tai buvo kitas kelias.

Monadologinis laikas ir randai

Monadologinės laiko sampratos idėją atskirai aptarė Mamardašvilis ir Deleuze'as pastabose apie Leibnizą ir apie Prousto prarastąjį laiką bei Leibnizo filosofiją. Mamardašvilis pastebi, kad Prousto knyga atskleidžia „ontologinę arba egzistencinę patirtį“, kur svarbiausia yra „gyvasis išgyvenimas“ (Мамардашвили 1995: 13).

Cvetajevos užrašų knygelės ir laiškai, ypač Hajdukiewicz, rodos, yra panašaus pobūdžio, tačiau visai kitaip aprašo dramatišką, akcentuotai gyvą, savo gyvastį supratusių patirtį. Tokios egzistencinės fenomenologijos poezijos ar romanistikos yra gana daug. Tačiau Prousto interpretacijos, kurias randame Mamardašvilio ar Deleuze'o, ar jų gausių sekėjų kūrinuose, gali padėti aiškinti skausmingą ir romantišką Cvetajevos pasirinkimą. Mamardašvilis pastebi, kad tokiam gyvam, egzistenciniam rašymui būdingas „mirtinas atspaudas“, t. y. tokia būties drama, kuri nuolatos parodo Niekio ar mirties nagus. Gyvenimo ir mirties atspaudu alsuoja bemaž kiekvienas Cvetajevos eilėraštis ir jau kiekvienas laiškas Hajdukiewicz. Vis dėlto Proustas bei Cvetajeva esmingai skiriasi: noru grąžinti ir pripažinti negrįžtamumą, noru atgauti ir siekiu surasti Kitą. Jų abiejų akivaizdybė, dekartiškasis akivaizdumas, huserliškoji evidencija, heidegeriškasis egzistencialas – yra visai kiti. Proustui nereikia jokios alternatyvos, tik esmės išsipildymo, o Cvetajevai reikšminga joje slypinti (potencialiai) Kitybė, kuri turi išsiskleisti iš istorinių atminčių, oralinių pasakojimų ir intertekstualumų, iš kitokių, atidėtų klosčių. Proustas nerodo didesnio ryžto pakelti ant savo pečių pasaulio saugą ir sklaidą, juk jis atrodo yra savaime. Tai, kas Renesanso laikotarpiu dar buvo iššūkis – būti atsakingam už makrokosmo ir mikrokosmo harmoniją, už viso pasaulio raidą, – Proustui atrodo savaime suprantama, o štai Cvetajeva jau gali atsakyti svetimų jai pasaulių, ideologinių, mirusių, prievarta brukamų ir bandyti atskleisti kitą galimą ir turintį teisę būti pasaulį.

Mamardašvilis 1982 metų paskaitose apie Proustą, remdamasis Dante's *Dieviškąja komedija*, pastebi, kad atviras egzistencinis mąstymas remiasi drąsa ir vilties įveikimu. Drąsa kyla iš negalimybės įveikti viso savo pragaro, negalimybės nugalėti priaugusių įsitikinimų, dvasios pilkumų; o viltis – ji svetima, išauga iš buvusių gyvenimo horizontų. Cvetajevos laiškuose viltis tęsti buvusį ir esamą gyvenimą beveik ištirpsta, o negailestinga buitįs ir likimas nepalieka vietos baimei.

Tokių egzistencinių paralelių tarp Mamardašvilio aiškinamo Prousto ir mano skaitomos Cvetajevos rasime daug. Mamardašvilis vėlesniame, platesniame 1984 metų kurse apie Prousto romanų ciklą *Prarastojo laiko beieškant* teigia:

Pagrindinis Proustą skatinantis motyvas, patosas ir aistra yra tai, ką galima apibendrinti žodžiais „išpildyti save“. Save realizuoti galima visa savo norų, kuriuos tik turi, pilnatimi, tačiau tu jų nežinai ir jų kilmė tau nesuvokiama. O išpildyti tai, ko prigimtis tau nesuprantama, yra neįmanoma. Jei negali suvokti savo paties troškimų, tai negali realizuoti. Todėl Proustui, kaip veikiausiai ir bet kuriam kitam žmogui, žodžiai „realizuoti save“, sutampa su žodžiais „suvokti, kas tu esi iš tikrųjų ir kokia yra tikroji tavo būklė“ (Мамардашвили 1997).

Išsipildymas Leibnizo požiūriu yra entelechija, kuri žmogaus atveju yra begalinė, tačiau ir itin ribota. Ji begalinė, nes potencialiai galima tapti bet kuo, o ribota, nes negalima už kitą pajauti ir patirti, ir ši nematoma skirtis mus visiems laikams atitolina nuo mylimų žmonių ir artimųjų. Pagaliau ši potencija realizuojama tik tiek, kiek ji suderinama su tais, kurie yra atskirti šio perregimo, amžino barjero. Todėl visa, kas mums duota – tai patirti tragiškus nesuitikimus, kurie vis dėlto yra svarbiausias mūsų gyvenimo turinys, o taip pat dramatiškus atsisukimus į tai, kas beveik neįmanoma, ir bandymus suderinti tai, kuo net patys mes ne per daug tikime, bet kas yra svarbus mūsų gyvenimo ramstis. Cvetajevos atveju, ši begalinė skirtis nuo Efrono *Eurazijos* ir posūkio į bolševizmą, negalėjimas susikalbėti su dukterimi, atitolimas nuo savo laiko reklaminio, pakeistinio mąstymo ir, galiausiai, sunkus savosios Lenkijos, Vilniaus kūrimas. Beveik neįmanomos, nes ir Vilniaus romantiškoji LDK, ir *Rzeczpospolita* patys istorijos procese buvo tapę tragiškai nykstančiais ir skausmingai efemeriškais. Cvetajeva rašė laiškus į Miłoszo Wilno, į kitokio pasaulio centrą, kuris pats vis dar gyveno alternatyva: kažkur tarp modernėjančios Lenkijos ir romantinės LDK dvarų ir laisvų didikų; slaviškos, tačiau ne rusiškos, civilizacijos vizija. Ši kultūrinė-politinė nostalgija ir svajonė buvo itin stipri, nes galėjo įkvėpti tokius generolus kaip Józefas Piłsudskis ir Lucjanas Żeligowski, ar tokius rašytojus ir leidėjus kaip Jerzy Giedroycas, paskatinti visą plejadą poetų, rašytojų, tačiau tai ir liko paribio kultūra, kurios tinkamai neparėmė nei didžioji Lenkija, nei išsiveidusi Lietuva. Cvetajeva buvo pagauta, veikiausiai iš solidarumo su Hajdukiewicziais, susižavėjimo Piłsudskiu: „Jūsų Piłsudskio erelio veidas (...) Puikiai galiu suprasti lenkų nepakantą Rusijai. Tačiau pati aš nemoku nekęsti – šalies“ (Цветаева 2003: 104).

Išsipildymas Leibnizo filosofijoje buvo žymimas entelechijos vardu. Atrodytų, kad ji nebenumano jokio pasirinkimo, o tikslas yra duotas iš anksto, kaip kad sėklai skirta tapti medžiu. Tačiau Leibnizas žmogui, sąmonei palieka išsipildymo, entelechijos laisvę. Entelechija šiuo atveju yra begalybė galimybių, visas pasaulis: nuo bestijų iki angelų. Tuo Leibnizas yra labai renesansiškas ir primena Pico della Mirandolą, pabrėžusį laisvę kristi iki žemiausių būtybių ir kilti iki Dievo. Visa įvairovė yra duota ir bet kuris išsipildymo posūkis yra leistinas. Todėl ne grįžimas ir buvusių dienų surinkimas, o pasisukimas ir Kito gyvenimo išskleidimas taip pat yra leistina kryptis: dvasios transformacijų kelias. Laisvas žmogaus aktualizavimas yra susijęs su išraiška: ar emocija, poetine forma, ar racionali būdu, veiksmu ar samprotavimu. Ši savęs išsklaida (*explicatio*, taip pat ir analitinė) vyksta pripažįstant svarbiausius argumentus, kurie kyla iš bendravimo ir kurie yra monados savęs realizacija. Būtent šie gyvosios patirties ir bendravimo praktikos virpėjimai, laiškų ir svajonių ritmika, nauji bendravimo horizontai buvo naujieji sąmonės

rūmai, į kuriuos laikas nuo laiko galėjo pasitraukti poetė ir kurie buvo plečiami iki pat karo, iki tragiško jos visų galimų pasaulių pabaigos. Susirašinėjimas rodo, kad Vilnius (Wilno) jai, pradžioje yra tik kaip nesusipratimas, imperijos paribys, o vėliau kaip vis labiau patraukli erdvė, galimai svajojama vieta, naujos, miglotos tapatybės *topos*:

Neparašiau Jums nei apie vaikus (Jūsų, nuostabius!), nei apie korteles, nei apie atvirukus, nei apie *savo Lenkiją* (...) Wilno [Вильна] – mano miestas: žaviuosi kalvomis. Juos mano širdis – pakelia – ir dar kaip! (Цветаева 2003: 40).

Kartu su laiškais, retais susitikimais, siuntiniais, išpažintimis, Paryžiaus lenkų giminėmis, dėmesingumu politinėms žinioms iš šio kalvoto krašto naujasis pasaulis pradėjo skeistis tarp Paryžiaus ir Lenkijos. Jis buvo kviečiamas, neryžtingai, be jokio politinio sprendimo, civilizaciškai, istoriškai atstoti tai, kas buvo šalia. Panašiai elgėsi ne tik ji, o daugelis žmonių, ištisos jų grupės, bandžiusios desperatiškai išvengti artėjančio komunizmo ar nacizmo armagedono:

O kaip man dar norėtusi nugyventi šimtą gyvenimų (atgal, ne į priekį!), kad susipažinčiau su visais, kuriuos aš pažinojau, akimis pamatyti visa tai, ką mačiau – užmerkusi akis! (Цветаева 2003: 47).

Naują pasaulį bandė filosofškai, politiškai realizuoti kairieji eurazininkai, pokario metų lenkų sąjūdis susijęs su žurnalu *Kultura* ir Giedroyco vardu, nenumirė ir LDK svajonės, kilusios iš Miłoszo tekstų, bet pasidariusios dar mažiau būtiškos, dar daugiau angeliškos. Panašiai elgėsi ir pokario lietuviškos Santaros-Šviesos aktyvistai, tik jų pradžioje miglota, iliuzinė Lietuvos prikėlimo veikla ilgainiui virto tikrove. Taigi alternatyvos siekinys, kitokio pasaulio lūkestis ir bendraujantis, egzistencinis jo įkūnijimas nėra vien romantinis, neprieinamas, nepasiekiamas veiksmas, tai nėra tik svajonė, o poetinis, kultūrinis, politinis įtikrovinimo veiksmas. Įtikrovinimas šiais atvejais pasirodo kaip alternatyvios esmės, o ne pramano, atskleidimas. Kai kuriais atvejais, kaip kad Santaros-Šviesos, tai nebuvo įsikitinimas, nebuvo radikali alternatyva nueitam gyvenimo keliui. O štai Cvetajevos atveju, tai galima vadinti trapia altervencija, nedrąsiu, jautriu įsikitinimu.

Įvykiai, kurių metu atsiveria nauji, neįgyvendinti ar vos realūs pasauliai, išskleidžiamas atminties laikas, ne tik formuoja asmenybę, brėžia raidos taką ir kryptis, bet kartu palieka randus, kuriuos palietus, išsiskleidžia džiaugsmo ir gėrio, susižavėjimo ir padėkos, skausmo ir nevilties patirtis. Deleuze'as juos vadina ypatingais ženklais, kuriems esant iškyla įdaiktintos patirtys. Deleuze'as, kalbėdamas apie išpūdžių, jausmų pasaulį, pateikia pavyzdžius:

Tokios rūšies pavyzdžiai yra patys žinomiausi iš *Prarasto laiko beiėškant*, ir sustiprėja į knygos pabaigą (galutinis „įgyto laiko“ prisikėlimas paskelbiamas ženklų gausa). Tačiau kokie tik nebūtų šie pavyzdžiai – pyragaičiai mažosios madlenos, varpinės, medžiai, grindinys, servetėlė, šaukšteliu cinksėjimas ar vandentekio garsas, – mes dalyvaujame to paties išsklaidoje (Deleuze 2000: 11).

Deleuze'as turi omenyje pamažu įsisąmoninamą ženklų prasmę: emocinę, regėjimo, refleksyvią, bendravimo. Tačiau šie ženklai nėra įprasti, jie ne paprasčiausiai nurodo prasmę, o paliečia mūsų sielos randą, kuris, o ne ženklas, jau atskleidžia kitą laiką, kitą trajektoriją, galiausiai buvusį ir kartu vėl-esamą įvykį. Tikrovė, pasaulis niekur nepasitraukė, ir meilės ar išdavystės patirtis tampa tokia pat gili, ar net gilesnė ne dėl ženklo, o dėl psichinio rando buvimo. Nenoriu jų vadinti kompleksais, nes tai nėra yda, o gyvenimo suformuotas veidas, tikrasis veidas, kurio nematyti po išorės drabužiu.

Kas kitas šios patirties neturėjo, išvengė, nepatyrė, neturi ir tų randų, ir nepažadina to egzistencinio laiko. Ženkliai ir toliau pasakoja. Tik tam, kad papasakotum kitiems apie pledą, Senojo Pimeno namą ar namą prie Trijų tvenkinių reikės daugiau ženklų, nei tau, kuris turėjai patirti. Tačiau aš kalbu ne apie ženklus, kurie naudojami funkcionaliai: formuoti pakankamai aiškų pranešimą. Jie negali pakeisti rando, apie jį negalima papasakoti tiesiogiai, tik per metaforas ir analogijas, nes niekas kitas už tave to džiaugsmo ar skausmo patirti negali, tai nesusiję su ženklo funkcija. Tokiu atveju suprasti vienas kito, kad ir kaip ilgai būtų pasakojama – negalima. Supratimas yra galimas tik panirus į panašią patirtį ar tik iš toli prie jos priartėjus.

Egzistencinis prisiminimų laikas šiuo požiūriu skiriasi nuo įprastinės reiškinių trukmės ir yra patirties gyva išvestinė, liudijanti esamą, o ne buvusią būtį. Tai vieno patirties lauko transformacija ir įsiskverbimas į dabartį, vienos patirties į antrą, t. y. altervencija. Leibnizo monados laikas neturi praeities laidotuvių kortežo nei disciplinuojančio ateities žvilgsnio. Praeitis šiuo požiūriu nutinka kaskart iš naujo, kaip kiekvienos monados sudėtinga, daugiasluoksnė įvykio patirtis. Kiekvienas tragiškas giminės, tautos istorijos įvykis patiriamas kaip asmeninės dvasinės raidos sukrėtimas: giliau, čia ir dabar. Tik tokia atmintis yra gyva ir dabartiška. Tik tokiu atveju įsiskverbiamė į istoriją ir ją išskleidžiamė kaip mūsų pačių potenciją, o ne kaip gana abstraktų naratyvą. Istorija visados yra potenciali, nes ji akumuliuoja įvairiausias patirtis ir jas monada išskleidžia iš savės, kaip savo pačios klostes, dabartiškas, kaip savo pačios patyrimus, traumas ir tragedijas. Todėl gyvi atsiminimai bendraujant yra ne tik gyvenimo dovana, bet ir išbandymas, ir skausmas, ir nusivylimai, ir randai, kuriuos siela kartais įgyja būdama viename taške ir nedalyvaudama

jokiuose regimuose kūniškuose įvykiuose. Susirašinėjimas apie gyvenimą yra sielos raidos būdas ir monados kaita.

Pažadinus randą, praeities patyrimui įsiskverbus į dabarties lauką, galimas vienas kito slopinimas, kaip ir sustiprinimas – sinerginis efektas, kai dabarties įvykiai keleriopai sustiprina praeities įvykio išgyvenimus. Deleuze'as, aiškindamas barokinę Leibnizo monadologiją, aptaria Leibnizo asambliažo (aš vartoju terminą „sinerginis“) būsenas ir galias implikuojančias naujumo efekto sukūrimą. Pasak Deleuze'o, asambliažinio įvykio momentu (įsivaizduokime, skaitant mielą laišką apie didikų Vilnių, rašant apie Biernackų giminę, tuo metu, kai esi išvargęs po darbų ir kai namuose vėl diskutuojamas bendradarbiavimas su Sovietų Sąjunga...) susijungia į vienumą daugelis komponentų – amžini ir efemeriški, universalūs ir vietiniai, subjektyvūs ir objektyvūs – taip išreiškdami egzistencinę gyvenamojo pasaulio vienovę ir jo susiskaidymą, netapatumą. Deleuze'as, nagrinėdamas Leibnizo klostės, vibracijos ir įvykio sampratą, laiko daugiasluoksniškumą ir artėjimą į vieną singularumo tašką aiškina taip:

Įvykis yra tam tikra vibracija su begalybe obertonų ir sub-aibių: viena banga skambanti, kita – švytinti, ar net be perstojo mažėjanti erdvės dalis, tęsianti be perstojo mažėjančią trukmę (Deleuze 2006: 87).

Atsižvelgdami į šį apibrėžimą, galime sakyti, kad egzistencinė, emocionali prasminga buvusio reikšmingo įvykio dabarties (pavyzdžiui, skambanti) refleksija yra būdas sustiprinti ar susilpninti kažkada įvykusį patyrimą (pavyzdžiui, švytinti). Tačiau Deleuze'as, kaip ir Leibnizas ar Proustas, daugiau kalba apie pasyvų laiko asambliažo patyrimą. Jokios kovos su iškilusiomis praeities šmėklomis nebevysta, jos priimamos taikiai, su meile ir atvertimi. Cvetajevos atveju, poetė nėra pasyvi patirdama tuos pačius sinerginius praeities įspūdžius. Ji renkasi, smerkia, išaukština, kovoja, renkasi ir randa kitą galimybę, kitą gyvenimą – įsikitina. Tokiu būdu ji realizuoja laiko nelinijiškumą, labirintiškumą, patvirtina tai, ką kalbėjo dar Leibnizas – laikas yra visados dabartis ir todėl paklūsta laisvei, t. y. atsitiktinumui ar sąmoningam kitam pasirinkimui. Klostės išskleidžiamos ne tiesiniu, o spontanišku, kartais – sprogimo, būdu, ir netiesa, kad praeities nepakeisi ir laiko nesustabdysi: praeitį keičiame nuolatos ir laiką kas akimirką sustabdome. Kitas dalykas, kiek kitiems žmonėms reikšmingos šios mūsų dramatiškos ar žaidybinės sinergijos ir praeities posūčiai, esmingai galintys pakeisti mūsų būsenas ir dvasios turinį. Juk išlieka galiausiai tik tai, kas galima, t. y., kas įtikrovinama, paverčiama kelių žmonių atviru bendravimu ar daugelio žmonių tikėjimu ir siekiniais. Cvetajevos susirašinėjimas su Hajdukiewicz ir yra toks grįžimas prie Senojo Pimeno namo, pasisukimas į

jos, Cvetajevov, Lenkiją, jos Vilniaus atradimas, naujų senų-naujų giminystės ryšių atkūrimas ir sklaida... jei tik nebūtų KGB intervencijos į jos šeimą, nebūtų grįžimo klaidos... Šiuo atveju viena galima Kitybė – Eurazija, transformuota sovietų įtakos, konkuravo su kita – lenkiška, LDK vizija, bet jau pralaiminčia, pasitraukiančia iš istorijos kelio, anemiška. Visos šios pasirinkimų ir posūkių dramos vyko vienuose namuose, vienoje sieloje, viename singularumo taške.

Gauta 2012 07 24
Priimta 2012 08 07

Literatūra

- Dantė, A. 1986. *Dieviškoji komedija*. Vertė A. Churginas. Vilnius: Vaga.
- Deleuze, G. 2000. *Proust and Signs*. Trans. R. Howard. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- Deleuze, G. 2006. *The Fold, Leibniz and the Baroque*. Trans. T. Conely. London, New York: The Athlone Press, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Eco, U. 1991. *Rožės vardas*. Vertė I. Tuliševskaitė. Vilnius: Tyto alba.
- Marcuse, H. 1964. *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Boston: Beacon.
- Mažeikis, G. 2010. *Propaganda ir simbolinis mąstymas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Miłosz, Cz. 1995. *Pavergtas protas*. Vertė A. Grybauskas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Schiller, F. 1999. *Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą*. Vertė A. Gailius. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Завитовский, В. 2003. „Штрихи к портрету Натальи Гайдукевич“, in Цветаева, М. *Письма к Наталье Гайдукевич*. Москва: Русский путь.
- Лейбниц, Г. 1982. „О глубинном происхождении вещей“, пер. с лат. В. П. Преображенского, in Лейбниц, Г. *Сочинения в четырех томах. Том 1*. Москва: Мысль, с. 282–290.
- Лейбниц, Г. 1989. „Опыты теодицеи о благодати Божией, свободе человека и начале зла“, перевод К. Истомина и Ф. Смирнова, in *Сочинения в четырех томах. Том 4*. Москва: Мысль, с. 49–519.
- Мамардашвили, М. 1995. *Лекции о Прусте*. Москва: Ad Marginem.
- Мамардашвили, М. 1997. *Психологическая топология пути. М. Пруст В поисках утраченного времени*. Санкт-Петербург: Издательство Русского Христианского гуманитарного института, Журнал „Нева“. Cituojama pagal: <http://yanko.lib.ru/books/philosoph/mamardashvili-topology.htm>.
- Цветаева, М. 1994 а. *Собрание сочинений в семи томах. Том 2*. Москва: Эллис Лак.
- Цветаева, М. 1994 б. *Собрание сочинений в семи томах. Том 5*. Москва: Эллис Лак.
- Цветаева, М. 2001. *Неизданное. Записные книжки: в 2 т. Том 2*. Москва: Эллис Лак.
- Цветаева, М. 2003. *Письма к Наталье Гайдукевич*. Москва: Русский путь.
- Цветаева, М. 2009. *Спасибо за долгую память любви... Письма к Анне Тесковой*. Москва: Русский путь.

Gintautas Mažeikis

TO EMBODY THE OTHER POSSIBLE WORLD: ACCORDING
TO THE LETTERS OF M. TSVETAEVA TO N. HAJDUKIEWICZ

Summary

The article considers the possibilities of an embodiment of the other identity of Marina Tsvetaeva on the basis of her letters to Natalia Hajdukiewicz. The theoretical backbone of presented analysis is Leibniz's theory of possible worlds and freedom in his *Théodicée* and *Monadology*, employed on the basis of interpretations of the folds in the philosophy of Deleuze. The analysis of the letters is constantly compared with the correspondent analysis by Mamardashvili and Deleuze of Proust's *In Search of Lost Time*. There are many parallels between autobiographic prose, letters and notebooks of Tsvetaeva and the novel of Proust: the same role of existential things-signs, the same explication of assemblage of events. However, the aim of existential remembrance and the final result are different. Proust intensifies the recuperated time, while Tsvetaeva refutes for ever the lost time because the revolution, the civil war, many deaths reduced the entire previous world into Nothingness. It is more important for her to find real possibilities for other possible world and to live. The chance of othering of herself lies in the mother kinship line, in the memory of the nobleness of Poland and the Grand Ducky of Lithuania. A conditionally successful occasion for the explication of the folds was the correspondence between Tsvetaeva and her kin Hajdukiewicz from pre-war Wilno. The other line is a competition of two possible trajectories for Tsvetaeva's family: the embodiment of Polish romanticism or the ideology of *Eurasia movement*. Tsvetaeva's husband Sergei Efron, a former fighter against the Red Army during the Revolution and Civil War, joined the new imperial *Eurasia movement* and became the most leftist representative of the movement, started to collaborate with Soviet KGB and was given a possibility to return to the Soviet Union. Instead of pre-war Wilno, they went into their persecution and death in the Soviet Union. The memorial fold of Tsvetaeva is considered as a classic example of the development of a monad, as an explication of possibilities and folds, as a realization of right of a person's right to change his / her past and relive it in a different way. The history and the past is considered as present moments of a monad in Leibnizian style, as an assemblage of an event in Deleuzian sense and as a synergy of existential processes. On the other hand, Efron's activities may be seen as based on the effect of substituted consciousness, which was a usual case under the continuous pressure of propaganda.

KEYWORDS: monad, folds, altervention, alternation, substituted modes of thinking, existential lifeworlds, presentification of the past.